

UTICAJ SPORAZUMA CEFTA NA UNAPREĐENJE SPOLJNOTRGOVINSKE RAZMENE REPUBLIKE SRBIJE

Nuševa Daniela¹

Marić Radenko²

Đurković Marić Tijana³

Macura Nikola⁴

Kovačević Maja⁵

Sažetak: Sporazumi o slobodnoj trgovini doprinose regionalnom razvoju, daljoj liberalizaciji spoljnotrgovinske razmene i harmonizaciji trgovinskih pravila sa međunarodnim standardima. CEFTA kao sporazum o slobodnoj trgovini zemalja Jugoistočne Evrope, ima za cilj da obezbedi liberalizaciju i olakša uslove trgovanja u regionu uklanjanjem brojnih barijera između zemalja članica, dok svaka od njih sprovodi samostalnu spoljnotrgovinsku

¹ Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet u Subotici, Segedinski put 9-11, 24 000 Subotica, e-mail daniela.nuseva@ef.uns.ac.rs

² Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet u Subotici, Segedinski put 9-11, 24 000 Subotica, e-mail radenko.marić@ef.uns.ac.rs

³ Univerzitet Privredna akademija, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Cvečarska 2, 21000 Novi Sad, e-mail: tijana.marić@fimek.edu.rs

⁴ Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet u Subotici, Segedinski put 9-11, 24 000 Subotica, e-mail nikola.macura@ef.uns.ac.rs

⁵ Univerzitet Privredna akademija, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Cvečarska 2, 21000 Novi Sad, e-mail: majaskovacevic5@gmail.com

politiku. Ona obuhvata veoma važna područja kao što su: trgovina robama i uslugama, investicije, javne nabavke, zaštita intelektualne svojine, itd., te je veoma značajan korak u unapređenju i jačanju saradnje i integracije regiona zemalja Jugoistočne Evrope. Međutim, kreiranje zakonodavnog okvira za slobodnu trgovinu i ostale oblike saradnje u okviru regiona je samo jedan aspekt šireg procesa, jer od uloženog napora zemalja potpisnica zavisi kako će iskoristiti mogućnosti koje im nudi ovaj zakonodavni okvir. Zemlje potpisnice sporazuma CEFTA su nakon zemalja Evropske unije najznačajniji spoljnotrgovinski partner Republike Srbije. U razmeni sa njima beleži permanentan pozitivan trgovinski saldo, te je od izuzetnog interesa da se ovaj pozitivan trend nastavi. Cilj ovog rada je da ukaže na najvažnije aspekte ove razmene, kao i na dodatne napore koje je neophodno učiniti u pravcu poboljšanja strukture trgovinske razmene odnosno povećanja učešća proizvoda višeg stepena prerade i dodate vrednosti.

Ključne reči: CEFTA / trgovina / integracija / region / konkurentnost / Srbija/ Evropska unija.

UVOD

Fenomen ekonomske globalizacije se zasniva na principima slobodnog tržišta, koji podrazumevaju slobodno kretanje roba, usluga, kapitala, tehnologije, radne snage, informacija itd. između nacionalnih ekonomija. U njenoj osnovi se nalaze procesi trgovinske liberalizacije, odnosno smanjenja trgovinskih barijera, čime se podstiče otvaranje nacionalnih tržišta i intenzivira saradnja sa inostranstvom. Na taj način se snažno promovise razvoj međunarodne trgovine o čemu govori i to što se robna razmena na svetskom nivou povećala za više od tri puta tokom prethodnih 20 godina.

Nosioци globalizacije na nivou privatnog kapitala su multinacionalne kompanije, a na nivou država regionalne ekonomske integracije. Regionalne ekonomske integracije podrazumevaju različit stepen međusobne povezanosti nacionalnih ekonomija, odnosno odgovarajuće oblike sjedinjavanja ekonomija na nacionalnom, regionalnom ili međunarodnom nivou. Harmonizacija odnosa između integrisanih privreda, kao i njihov odnos prema trećim zemljama koje nisu članice

integracije, ostvaruje se implementacijom odgovarajućih mera koje će podržati reformu carinskih sistema, koordinisano upravljanje granicama, uklanjanje carinskih i necarinskih prepreka, donošenje neophodnih zakonskih propisa, itd.

Jedan od osnovnih motiva za konstituisanje regionalnih ekonomskih integracija jeste stvaranje većeg i atraktivnijeg tržišta koje će podstaći razvoj regionalne infrastrukture, priliv stranih investicija, kreiranje novih radnih mesta. Kao rezultat dolazi do povećanja trgovinske razmene između zemalja uključenih u integraciji u odnosu na period pre integrisanja. Iako regionalne ekonomske integracije i danas predstavljaju jedan od najznačajnijih instrumenata privrednog prosperiteta i stabilnosti, predviđa se da će njihov uticaj na svetsku ekonomiju i politiku u narednim godinama biti još veći (Shan, 2020, str. 36).

SPECIFIČNOSTI ZONE SLOBODNE TRGOVINE KAO OBLIKA REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE

Više od polovine obima globalnih spoljnotrgovinskih transakcija se danas realizuje u okviru regionalnih ekonomskih integracija. One egzistiraju paralelno sa globalnim multilateralnim sporazumima u okviru Svetske trgovinske organizacije i poslednjih godina mnoge zemlje nastoje da se uključe u postojeće ili uspostave nove oblike integrisanja kako bi povećale svoj obim trgovanja, te generalno svoj ekonomski rast.

U situacijama kada ne postoje trgovinski sporazumi trgovinske barijere su najčešće previsoke i to se negativno odražava na razmenu sa inostranstvom. Samim tim, trgovinski sporazumi su veoma značajni ne samo kao instrumenti putem kojih se mogu neutralisati protekcionistički interesi, već i kao instrumenti putem kojih se podstiče globalno unapređenje propisa i standarda rada, zaštite životne sredine, itd. (Rodrik, 2018, str. 88). Postoji više oblika regionalnih ekonomskih integracija. Prema stepenu integrisanja članica one mogu biti:

- Sporazum o preferencijalnoj trgovini (Preferential Trade Agreement), kojim se smanjuju carinske stope u trgovinskoj razmeni između zemalja članica, dok se to smanjenje ne odnosi na trgovinu sa trećim zemljama koje su van integracije.
- Zona slobodne trgovine (Free trade area) podrazumeva potpuno uklanjanje trgovinskih barijera između zemalja članica. Međutim,

svaka zemlja članica zadržava svoje pravo da samostalno sprovodi svoju spoljnotrgovinsku politiku u odnosu na treće zemlje.

- Carinska unija (Customs union) je oblik integracije gde pored međusobnog uklanjanja trgovinskih barijera, zemlje članice primenjuju zajedničke carine u trgovini sa zemljama van unije, odnosno prema trećim zemljama sprovode jedinstvenu spoljnotrgovinsku politiku.
- Zajedničko tržište (Common market), pored mera uključenih u okviru carinske unije, obuhvata i slobodan protok faktora proizvodnje između zemalja članica, dok se primenjuju jedinstvena ograničenja na protok faktora proizvodnje iz zemalja van integracije.
- Ekonomska unija (Economic union) podrazumeva visok stepen integrisanja putem harmonizacije glavnih ekonomskih politika zemalja članica.

Sporazum o preferencijalnoj trgovini predstavlja najnižu i najlabaviju formu kada je reč o stepenu integrisanosti. Svaki naredni oblik obuhvata prethodni i ide korak dalje u liberalizaciji trgovinskih uslova, te samim tim podrazumeva veći stepen povezanosti. Tako na primer, ekonomska unija, pored zajedničkog tržišta uključuje i koordinaciju glavnih ekonomskih politika. Sledeći viši oblik, podrazumevao bi potpunu integraciju svih politika zemalja članica i stvaranje nadnacionalne vlasti.

Zona slobodne trgovine ili sporazum o slobodnoj trgovini, kao jedan od početnih i labavijih oblika regionalne ekonomske integracije, ima za cilj postizanje slobodnog protoka robe u regionu. Benefiti se ogledaju u smanjenju trgovinskih barijera, dubljem ekonomskom povezivanju država članica, nižim troškovima poslovanja, povećanoj trgovini, većim tržištem i ekonomije obima za preduzeća. Potpuna liberalizacija trgovinske razmene između zemalja unutar sporazuma podrazumeva da se realizacija klasičnih oblika spoljnotrgovinskih transakcija (uvoz i izvoz) vrši bez carina, dok svaka članica samostalno određuje visinu svojih carinskih stopa u odnosu na treće zemlje. Samim tim, svaka zemlja članica mora imati svoje carinske organe na graničnim prelazima sa drugom zemljom članicom da bi obezbedila monitoring nad robom koja ulazi ili izlazi sa njene teritorije, za razliku od, na primer carinske unije gde ne postoji potreba za kontrolom međusobnih graničnih prelaza od strane carinskih organa jer su carine identične u svakoj zemlji članici.

Jedan od najvažnijih instrumenata za ostvarivanje trgovinske liberalizacije u okviru sporazuma o slobodnoj trgovini predstavljaju pravila o poreklu. Ona se moraju precizno definisati kako bi se jasno i nedvosmisleno odredili uslovi pod kojima se uvezenoj robi priznaje preferencijalno poreklo i time određuju preferencijalne tarifne stope. Ovo je od posebnog značaja jer se upravo pravila o poreklu često navode kao primarni razlog nedovoljnog korišćenja sporazuma o slobodnoj trgovini. Tako je, na primer, koeficijent prosečne iskorišćenosti Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (North American Free Trade Agreement - NAFTA) bio oko 64% 2000. godine, a Asocijacije nacija Jugoistočne Azije (Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) ispod 10% 2002. godine (Yi, 2015, str. 43).

SPORAZUM O SLOBODNOJ TRGOVINI IZMEĐU ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE

Zahvaljujući postignutim sporazumima, Srbija ima mogućnost bescarinskog režima za izvoz svojih proizvoda na tržišta zemalja Evropske unije, Evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (EFTA), Jugoistočne Evrope (CEFTA), Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske, SAD, Rusije, Turske, Kazahstana i Belorusije. S obzirom da se na ovaj način obezbeđuje bescarinski režim koji pokriva većinu ključnih industrijskih proizvoda na tržište od više od milijardu stanovnika, sa godišnjim kvotama za ograničen broj roba, ovi sporazumi predstavljaju jednu od konkurentskih prednosti zemlje, zajedno sa njenom geografskom lokacijom, obrazovanom i kvalifikovanom radnom snagom po konkurentnoj ceni, itd.

Iako je svaki od ovih sporazuma od izuzetnog značaja, od posebnog interesa jeste sporazum CEFTA. U Bukureštu je 19. decembra 2006. godine potpisan Sporazum CEFTA 2006 od strane Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Severne Makedonije, Moldavije, Crne Gore, Rumunije, Srbije i Privremene administrativne misije Ujedinjenih nacija na Kosovu u skladu sa UN Rezolucijom Saveta bezbednosti 1244 (Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije, 2023).

Ovaj sporazum predstavlja izmenjenu verziju ranijeg CEFTA sporazuma (Central European Free Trade Agreement tj. Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini), koji je zaključen 21. decembra 1992. godine od strane zemalja Višegradske grupe (Poljska, Češka, Slovačka i Mađarska), a počeo da se primenjuje od jula 1994. Tokom narednih

godina ovoj regionalnoj ekonomskoj integraciji su se priključile Slovenija, Rumunija, Bugarska, Hrvatska i Severna Makedonija.

Kada su 1. januara 2007. godine Bugarska i Rumunija postale članice Evropske unije, one su izašle iz CEFTA-e, kao i Hrvatska nakon što je ušla u Evropsku uniju 1. jula 2013. godine. Srbija je ratifikovala Sporazum 25. septembra 2007. godine nakon čega je otpočela njegovu punu primenu (Privredna komora Srbije, 2016). Danas se ovim imenom naziva zona slobodne trgovine zemalja Jugoistočne Evrope.

Sporazum je usklađen sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije i obezbeđuje kontinuitet glavnih ciljeva zemalja članica-osnivača, koje su sada članice Evropske unije (Dziuba, 2013, str. 70). CEFTA je doprinela pripremi zemalja Centralne Evrope da jednoga dana postanu punopravne članice Evropske unije, što se može reći da je bio njen osnovni cilj. Pored osnovnog cilja, motivi su se ogledali i u povećanju međusobne trgovine između zemalja članica, njihovom opštem prosperitetu i tranziciji ka tržišnim ekonomijama. Produblјivanje regionalne saradnje doprinelo je i zajedničkoj strategiji prilagođavanja i jačanju njihove zajedničke pregovaračke moći prilikom pregovora sa Evropskom unijom. Posebno, s obzirom na unutrašnje razlike svake od zemalja članica, uticala je na harmonizaciju dugoročnih ekonomskih politika, kao i smanjenje iracionalne konkurencije između zemalja u privlačenju stranih investicija (Kupich, 1999).

Prethodno stečena pozitivna iskustva u okviru CEFTA-e sada se nastoje preneti i na zemlje Jugoistočne Evrope, tako da se može se reći da ona kao regionalna ekonomska integracija predstavlja jedan od imperativa za region koji vidi svoju perspektivu u pridruživanju Evropskoj uniji. Pored toga, njena vrednost se ogleda u činjenici da omogućuje povezivanje ovih zemalja u zajedničko tržište od oko 20 miliona stanovnika, što je veoma podsticajno za promovisanje trgovine i investicija koje bi unapredile razvoj članica kreiranjem boljih prilika za sve. Posebno kada se ima u vidu da se jedna od sličnosti ekonomija zemalja regiona ogleda u njihovoj zavisnosti od stranih investicija. Dodatno, na njihovu međusobnu trgovinsku razmenu u velikoj meri utiču nivo ekonomskih aktivnosti, sličnosti u kulturi i smanjenje nekarinskih barijera. Uklanjanjem ključnih trgovinskih ograničenja i zajedničkom implementacijom znanja i tehnologija povećava se učešće regiona u kreiranju dodate vrednosti u

globalnim lancima snabdevanja. Suprotno očekivanjima, geografska bliskost nije statistički značajan faktor od uticaja na dinamiku trgovine između zemalja regiona. Mnoge studije su ukazale na slabu povezanost regiona, kao glavne prepreke ekonomskom razvoju, trgovini i investicijama (Kaloyanchev, Kusen, Mouzakis, 2018, str. 20).

CEFTA predstavlja multilateralni Sporazum o slobodnoj trgovini u Jugoistočnoj Evropi, koji je zamenio 32 bilateralna sporazuma o slobodnoj trgovini prethodno potpisanih između zemalja Jugoistočne Evrope, a koji su se odnosili na liberalizaciju i olakšanje uslova trgovine. Cilj ovog sporazuma jeste pre svega unapređenje trgovinske saradnje na regionalnom nivou. Njime se posebno obrađuju sledeća pitanja: tehničke prepreke u trgovini, kao i nove oblasti koje nisu bile tretirane bilateralnim sporazumima o slobodnoj trgovini: trgovina uslugama, investiciona ulaganja, javne nabavke, zaštita prava intelektualne svojine i arbitraža u slučaju spora.

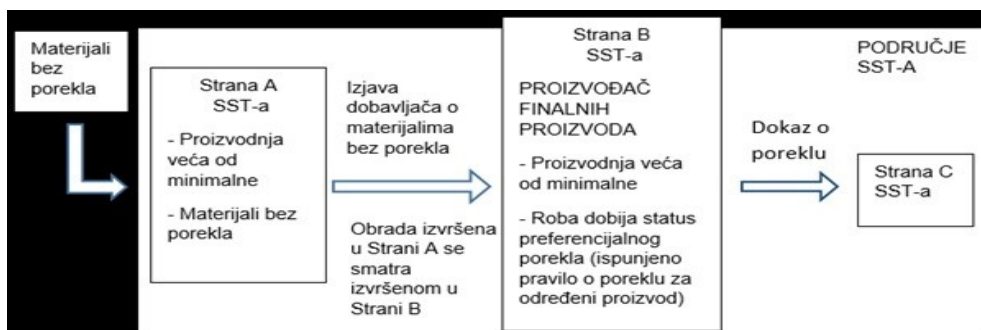
Sporazumom su definisane opšte obaveze koje se odnose na trgovinu svim robama. Opšte pravilo je da će se ukinuti kvantitativna ograničenja i carine i druge dažbine na izvoz i uvoz roba u trgovini među zemljama, a da se nova ograničenja neće uvoditi. Sporazum definiše i operativna pravila o poreklu robe, saradnju carinske administracije, pravila konkurencije i državne pomoći, kao i pravila o zaštiti.

Kada je reč o pravilima o poreklu, važno je naglasiti da CEFTA pored bilateralne omogućava i dijagonalnu kumulaciju, odnosno kumuliranje porekla robe više zemalja članica. Time proizvod koji je dorađen ili obrađen u drugoj zemlji u okviru CEFTA može dobiti status domaćeg porekla i biti izvezen kao proizvod te zemlje. Poreklo proizvoda je iz zemlje članice u kojoj je proizvod dovršen. Primena dijagonalne kumulacije porekla robe pozitivno utiče na izvozni i investicioni kapacitet regiona, rast tehnološke opremljenosti i konkurentnosti (Razvojna agencija Srbije, 2020).

Kumulacija porekla se pored zemalja CEFTA primenjuje i na zemlje članice Evropske unije, EFTA (Island, Norveška, Švajcarska, Lihtenštajn) i Tursku, ako su ispunjeni određeni uslovi. Tako, na primer, kada se proizvod izvozi iz Srbije smatraće se da ima srpsko poreklo, ako njegovi sastavni materijali potiču iz bilo koje druge zemlje članice CEFTA, EU, EFTA ili Turske. Međutim, članice CEFTA-e mogu primenjivati i punu kumulaciju porekla od 2015. godine. Puna kumulacija

porekla je najfleksibilniji oblik kumulacije jer omogućava kumuliranje svih faza proizvodnje koje se sprovode unutar različitih zemalja članica što je prikazano na Slici 1.

Slika 1. Model pune kumulacije

Izvor: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. (2019, str. 19).

CEFTA pruža brojne mogućnosti za proširenje saradnje između zemalja članica u cilju dalje liberalizacije i stvaranja zajedničkog tržišta usluga, a koji se moraju odvijati u skladu sa principima i pravilima u međunarodnoj trgovini uslugama definisanim u Opštem sporazumu o trgovini uslugama Svetske trgovinske organizacije. U okviru nacionalnih ekonomija zemalja članica usluge učestvuju sa skoro 2/3 u njihovom BDP, pri čemu nivo trgovine uslugama varira između 15% u Bosni i Hercegovini do 47% u Crnoj Gori (Petković, 2022, str. 93). Međutim, iako su učešća usluga u BDP značajna, kao što tabela 1 pokazuje, najčešće su zastupljene delatnosti u kojima je angažovana radna snaga niže kvalifikacije, te je jedan od imperativa povećanje nivoa učešća znanjem intenzivnih usluga. Samim tim je od posebnog značaja usvajanje Dodatnog protokola 6 o trgovini uslugama u decembru 2019. godine, a kojim se od njegovog stupanja na snagu 11. januara 2021. godine primenjuju principi slobodne trgovine i na ovaj sektor. Važno je istaći da Dodatni protokol 6 obuhvata i elektronsku trgovinu, čime je trgovina digitalnim proizvodima preko interneta oslobođena carinskih procedura i dažbina.

Tabela 1. *Učešće znanjem intenzivnih i ostalih usluga u BDP u 2019. godini*

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Severna Makedonija	Moldavija	Crna Gora	Srbija
Znanjem intenzivne usluge	9,4%	12,1%	10,5%	10,5%	12,5%	12,9%
Ostale usluge	38,4%	42,8%	43,8%	42,9%	46,7%	38,0%

Izvor: Vujanović. (2023, str. 20).

REGIONALNA TRGOVINSKA RAZMENA SRBIJE SA ZEMLJAMA CEFTA

Evropska unija je dominantan trgovinski partner Srbije sa robnom razmenom koja godinama iznosi oko 60%. Tome je svakako doprinelo ukidanje carinskih dažbina i kvantitativnih ograničenja na uvoz industrijskih i poljoprivrednih proizvoda u zemlje Evropske unije iz Srbije 2000. godine. Izuzeće su predstavljali određeni poljoprivredni proizvodi zaštićeni preferencijalnim tarifnim kvotama. Srbija je pokrenula postepeni proces trgovinske liberalizacije u trajanju od 6 godina u odnosu na zemlje Evropske unije 2009. godine, nakon što je počela primenu trgovinskog dela Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Međutim, iako obim trgovinske razmene raste iz godine u godinu, a izvoz iz Srbije na tržište zemalja Evropske unije se povećava brže od uvoza, te time i pokrivenost uvoza izvoza, dugoročno je konstantno prisutan deficit.

Najznačajniji spoljnotrgovinski partner Srbije nakon zemalja Evropske unije predstavljaju zemlje CEFTA. Za Srbiju, kao najveću među članicama i kao logističko čvorište regiona Jugoistočne Evrope, spoljnopolički prioritet predstavlja upravo regionalna saradnja, posebno putem regionalnih integracija i drugih regionalnih inicijativa jer doprinosi evropskim integracionim procesima u ovom regionu, ekonomskom prosperitetu i životnom standardu stanovništva (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2023). One su od posebnog značaja jer je reč o zemljama regiona sa kojima Srbija ima duboku povezanost u pogledu demografskih, istorijskih, energetskih, saobraćajnih, telekomunikacionih, obrazovnih i ostalih veza.

Zemlje ove regionalne integracije predstavljaju tržište od oko 20 miliona ljudi. Pored toga, reč je o tržištima u razvoju koja su u ekonomskom smislu zavisna od tržišta Evropske unije odakle dolazi najveći broj njihovih stranih direktnih investicija. S druge strane, na tržište Evropske

unije se plasira oko 70% izvoza ove regionalne integracije. Usmerenost ka tržištu Evropske unije, prihvatanje njenih standarda i postepeno otvaranje zajedničkom tržištu u okviru CEFTA, trebalo bi da ojačaju trgovinsku saradnju zemalja regiona i time poboljšaju kako njihovu pojedinačnu, tako i konkurentnost čitavog regiona u odnosu na treće zemlje.

Pitanje konkurentnosti je od specifičnog značaja za sve zemlje članice CEFTA posebno kada se imaju u vidu pozicije koje su ove zemlje zauzele prilikom rangiranja njihovih indeksa globalne konkurentnosti od strane Svetskog ekonomskog foruma 2019. godine. Najbolje rangirana je bila Srbija koja se te godine našla na 72. mestu od ukupno 141 zemlje. Crna Gora je bila na 73, Albanija na 81, Severna Makedonija na 82, Moldavija 86 i Bosna i Hercegovina na 92. mestu (World Economic Forum, 2019).

U cilju povećanja konkurentnosti trebalo bi staviti akcenat na uklanjanju postojećih prepreka. Jedna od njih jeste slaba povezanost regiona kada je reč o transportu i energetske komunikacijama u poređenju sa Evropskom unijom. Zajedničkim investicijama u izgradnju objekata bi se podigla konkurentnost i na trećim tržištima zahvaljujući efikasnosti logističkih operacija unutar lanaca snabdevanja (Rajin, Tošić, Radojević, 2018, str. 368). Međutim, modernizacija infrastrukture zahteva ogromna finansijska sredstva koje zemlje regiona ne mogu same da obezbede. Osim toga, region se suočava i sa drugim problemima koji se ne mogu rešiti isključivo naporima ovih zemalja, a ogledaju se u pitanjima nelojalne konkurencije, nedostatku kvalifikovane radne snage, migraciji kako visoko, tako i niskokvalifikovane radne snage i to prevashodno u zemlje Evropske unije, itd. (European Policy Institute Skopje, 2022, str. 17).

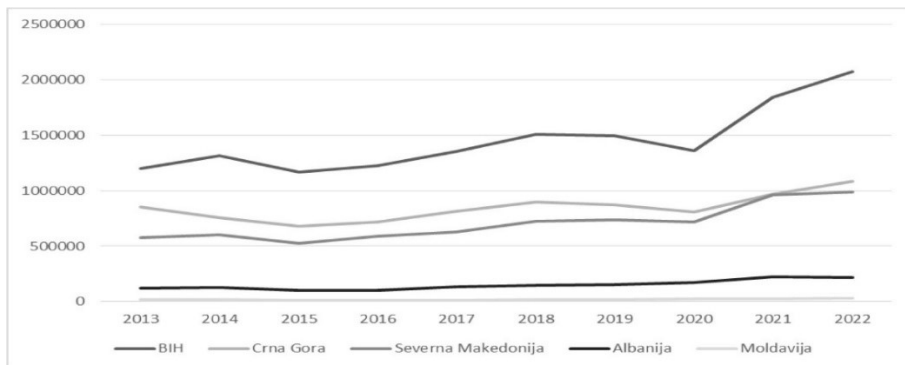
Trgovinska robna razmena Srbije sa inostranstvom zabeležila je vrednost od 70.206,7 miliona USD u 2022. godini, što je predstavlja povećanje od 17,0% u odnosu na 2021. godinu. Kada se vrednost spoljnotrgovinske razmene iskaže u evrima, ona je u 2022. godini iznosila 66.613,4 miliona EUR, odnosno za 31,1% više u odnosu na 2021. godinu. Ukupna vrednost izvoza u 2022. godini je u odnosu na 2021. godinu porasla za 12,4% na iznos od 29.058,2 miliona USD. U istom periodu je ukupna vrednost uvoza bila viša za 20,4% i iznosila je 41.148,5 miliona USD. Nepovoljna je činjenica da je pokrivenost uvoza izvozom bila 70,6% i niža od

pokrivenosti u prethodnoj godini kada je bila 75,6%. U spoljnotrgovinskoj razmeni roba u 2022. godini ostvaren je deficit u iznosu od 12.090,2 miliona USD, koji je veći za 44,9% u odnosu na prethodnu godinu (Republički zavod za statistiku, 2023). Potrebno je istaći da od 1999. godine Republički zavod za statistiku ne raspolaže podacima u vezi sa AP Kosovom i Metohijom, te stoga ovi podaci nisu uključeni.

U najistaknutije sektore u Srbiji ubrajaju se energetika, automobilska industrija, mašinstvo, rudarstvo i poljoprivreda, a primarni izvozni industrijski proizvodi su automobili, osnovni metali, nameštaj, hrana, mašine, hemikalije, šećer, gume, odeća, farmaceutski proizvodi. Kada je reč o poljoprivrednim proizvodima, u izvozu zemlje dominiraju voće i povrće, žitarice i duvan.

Srbija je ostvarila u 2022. godini ukupnu vrednost izvoza na tržišta zemalja CEFTA od 4.613,7 miliona USD. Kada se posmatra kretanje vrednosti izvoza po zemljama regiona u periodu od 2013. do 2022. godine, veoma je ohrabrujuća činjenica da je Srbija beležila permanentni rast izvoza sa svakom od pojedinačnih članica CEFTA (slika 1).

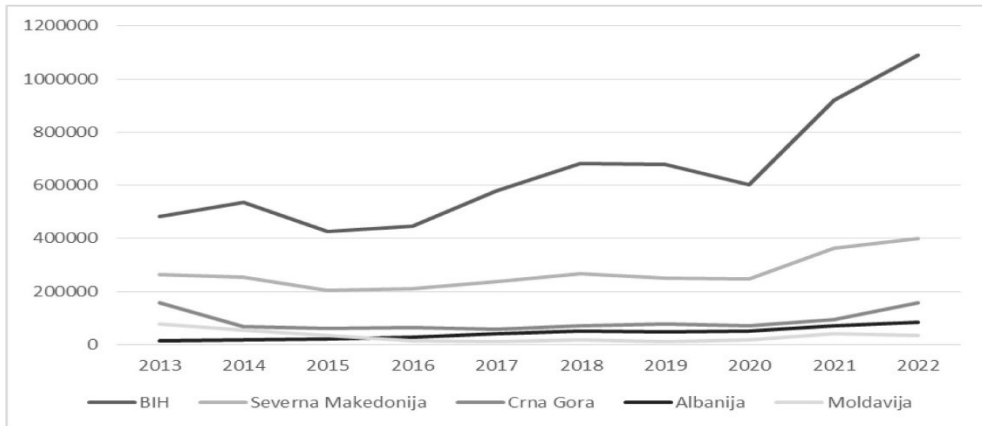
Grafikon 1. Izvoz iz Srbije u zemlje CEFTA u hiljadama USD

Izvor: Autori, na osnovu: <https://www.trademap.org/Index.aspx> (pristupljeno, 20.08.2023.)

Ukupan uvoz Srbije iz zemalja CEFTA je dostigao vrednost od 2.134,4 miliona USD u 2022. godini. Analiza njegovog kretanja u periodu od 2013. do 2022. godine ukazuje na veće oscilacije u odnosu na izvoz, a pozitivno je svakako što je Srbija uspevala u određenim godinama da smanji uvoz iz pojedinih zemalja CEFTA (slika 2).

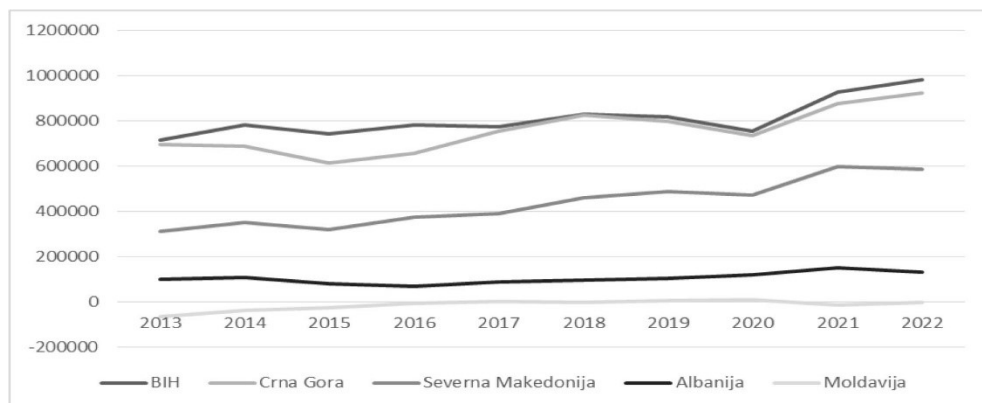
Grafikon 2. Uvoz u Srbiju iz zemalja CEFTA-e u hiljadama USD

Izvor: Autori, na osnovu: <https://www.trademap.org/Index.aspx> (pristupljeno, 20.08.2023.)

Ukupan saldo spoljnotrgovinske robne razmene Srbije sa zemljama CEFTA je u periodu od 2013. do 2022. godine konstantno bio pozitivan i beležio rast. Pored toga, vrlo je važno što Srbija ostvaruje suficit sa svakom pojedinačnom zemljom, izuzev sa Moldavijom, iako se mora naglasiti da je reč o zemlji sa kojom beleži najniži nivo spoljnotrgovinske razmene u okviru regiona, kao i da je poslednjih godina učinila napredak u smanjenju deficita. U 2022. godini je suficit sa zemljama CEFTA iznosio 2.479,3 miliona USD, dok je pokrivenost uvoza izvozom bila 216,2% (Republički zavod za statistiku, 2023). Ostvareni suficit se dominantno zasniva na izvozu električne energije, žitarica i proizvoda od njih, nafte i naftnih derivata, gvožđa i čelika i pića. Kada je reč o uvozu, najzastupljeniji su gvožđe i čelik, kameni uglj, koks i briketi, povrće i voće, pluta i drvo.

Grafikon 3. Saldo spoljnotrgovinske razmene Srbije sa zemljama CEFTA u hiljadama USD

Izvor: Autori, na osnovu: <https://www.trademap.org/Index.aspx> (pristupljeno, 20.08.2023.)

Pozitivan saldo razmene i pokrivenost uvoza izvozom u trgovini sa zemljama članicama CEFTA-e ukazuju da je Srbija kao najveća zemlja među njima lider regiona. Samim tim je razumljivo što je unapređenje odnosa u okviru ove regionalne integracije jedan od njenih prioriteta. Neki od osnovnih ciljeva u budućnosti se ogledaju u procesima dalje liberalizacije putem uklanjanja dugih i nepotrebnih graničnih procedura kako bi se ubrzala i olakšala trgovina, te generalno uslovi poslovanja i saradnje između poslovnih subjekata iz Srbije i regiona.

Ovo je od izuzetnog značaja, pogotovo što su administrativne barijere prema istraživanju OECD-a navedene kao najznačajnije necarinske barijere u trgovanju između zemalja članica CEFTA (Bjelić i Dragutinović Mitrović, 2018, str. 68). Iz tog razloga se putem ratifikacije Dodatnog protokola 5 i njegovih aneksa nastoji ostvariti olakšano kretanje roba preko granica zahvaljujući pojednostavljenim formalnostima i procedurama carinjenja, a koje bi podrazumevale unapređenje saradnje carinskih službi zemalja regiona.

U te svrhe je pokrenuta i implementacija Nacionalnog jednošalterskog sistema kao dela Projekta za olakšavanje trgovine i transporta Zapadnog Balkana koji je Vlada Republike Srbije potpisala 2019. godine i koji realizuje u saradnji sa Svetskom bankom (Uprava carina Republike Srbije, 2023). Jednošalterskim sistemom bi se postigla potpuna digitalizacija svih carinskih procedura, što bi omogućilo digitalizaciju

uvozno-izvozne dokumentacije, elektronsko plaćanje carinskih i svih ostalih dažbina, veću efikasnost državnih službi povezanih sa sprovođenjem spoljnotrgovinskih aktivnosti, bolju kontrolu i upravljanje rizicima na granicama, smanjenje vremena i troškova spoljnotrgovinskih poslova, lakše prikupljanje i analizu podataka, itd.

Postoje različite ideje o budućim koracima unapređenja regionalne integracije. Neke od njih uključuju i uklanjanje granica što bi podrazumevalo prerastanje integracije od zone slobodne trgovine u carinsku uniju ili zajedničko tržište, iako je trenutno pitanje koliko bi Srbija, ali i ostale zemlje regiona bile spremne da se suoče sa izazovima koji bi uključivali pitanja sprovođenja jedinstvene spoljnotrgovinske politike. Ipak, na Samitu Zapadnog Balkana koji je održan u novembru 2020. godine u Sofiji, lideri ovih zemalja su podržali Akcioni plan za uspostavljanje zajedničkog regionalnog tržišta 2021–2024. Njegovi ciljevi se ogledaju u smanjivanju postojećeg jaza između tržišta zemalja Zapadnog Balkana i jedinstvenog tržišta Evropske unije, kreiranju i diverzifikaciji radnih mesta, boljoj ponudi po nižim cenama, skraćivanju lanaca snabdevanja, slobodnom kretanju radne snage širom regiona, povećanju atraktivnosti regiona za strana ulaganja, itd. (Regional Cooperation Council, 2022).

ZAKLJUČAK

Sporazum CEFTA je uticao na rast trgovinske razmene zemalja Jugoistočne Evrope, iako je i dalje njihova primarna orijentacija ka trgovini sa Evropskom unijom. U međusobnoj trgovinskoj razmeni dominiraju proizvodi nižeg stepena prerade i dodate vrednosti. Zbog toga je jedan od prioriteta primene sporazuma povećanje obima proizvoda veće dodate vrednosti koji bi bili rezultat novih regionalnih vertikalno integrisanih lanaca vrednosti. Na ovaj način bi se podigao ne samo nivo konkurentnosti unutar tržišta CEFTA, već bi se poboljšala i konkurentnost ovog regionalnog tržišta u odnosu na tržište Evropske unije koje je na mnogo višem nivou.

Primena sporazuma utiče pozitivno na spoljnotrgovinsku razmenu Srbije, s obzirom da je reč o zemljama koje su njen veoma značajan trgovinski partner i sa kojima u razmeni ostvaruje suficit. Zbog toga je

nephodno da se Srbija fokusira ka unapređenju svoje konkurentne pozicije kao istaknutog izvoznika kvalitetnih proizvoda i usluga na ovim tržištima. Da bi poboljšala svoje izvozne performanse potrebna je pre svega dublja i čvršća saradnja privatnog i državnog sektora. Podrška državnih institucija bi posebno podrazumevala pomoć finansijske, pravne, savetodavne ili druge prirode, kao i različite oblike edukacije, razmene informacija i znanja, koji bi bili u funkciji smanjenja troškova i racionalizacije izvoza, većoj stručnosti i motivisanosti kadrova angažovanih u realizaciji spoljnotrgovinskih transakcija, poboljšanja izvoznog marketinga, efikasnosti logističkih operacija, itd.

LITERATURA

1. Bjelić, P. & Dragutinović Mitrović, R. (2018). Unapređenje pozicije Srbije u okviru CEFTA 2006. *FREN - Fondacija za razvoj ekonomske nauke*. Preuzeto (2023, Avgust 22) sa <https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Unapre%C4%91enje-pozicije-Srbije-u-okviru-CEFTA-2006.pdf>
2. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. (2019). Smjernice o jedinstvenoj implementaciji pune kumulacije i povrata carine među članicama CEFTA-e. Preuzeto (2023, Avgust 11) sa https://www.giz.de/en/downloads_els/ORF%20Foreign%20Trade%20%E2%80%93%20Smjernice%20o%20jedinstvenoj%20implementaciji%20pune%20kumulacije%20i%20povrata%20carine%20me%C4%91u%20%C4%8Dlanicama%20CEFTA-e.pdf
3. Dziuba, R. (2013). CEFTA as a Proven Path to Accession to the European Union. *Comparative Economic Research*, 16(2), 63-78. <https://doi.org/10.2478/cer-2013-0012>
4. European Policy Institute Skopje. (2022). Comparison of the Open Balkan and Common Regional Market: What's new for the regional economic integration in the Western Balkans? Preuzeto (2023, Avgust 18) sa https://epi.org.mk/wp-content/uploads/Comparison-of-the-Open-Balkans-and-Common-Regional-Market_What-benefits-are-there-in-two-parallel-initiatives.pdf
5. International Trade Centre. (2023, August 20). Trade statistics for international business development. Statistički podaci preuzeti sa <https://www.trademap.org/Index.aspx>

6. Kaloyanchev, P., Kusen, I., & Mouzakitis, A. (2018). Untapped Potential: Intra-Regional Trade in the Western Balkans. Discussion Paper 080. *European Commission*. Preuzeto (2023, Avgust 10) sa https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/untapped-potential-intra-regional-trade-western-balkans_en
7. Kupich, A. (1999). The Central European Free Trade Agreement: Problems, Experiences, Prospects. In: Cottley, A. (eds) *Subregional Cooperation in the New Europe*, 90-112. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-27194-8_6
8. Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. (2023). Regionalne inicijative. Preuzeto (2023, Avgust 18) sa <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/eu-integracije/regionalne-inicijative>
9. Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije. (2023). Preuzeto (2023, Avgust 03) sa <https://www.mei.gov.rs/dokumenta/sporazumi.245.html>
10. Petković, G. (2022). Assessment of domestic regulatory frameworks in tourism in CEFTA to support facilitation of trade in tourism services. *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava*, 2, 91-115. DOI: 10.5937/RKSPP2202091P
11. Privredna komora Srbije. (2016). Primena Sporazuma CEFTA 2006. Preuzeto (2023, Avgust 03) sa https://api.pks.rs/storage/assets/CEFTA_SRPSKI%20DEO.pdf
12. Rajin, D., Tošić, J., & Radojević, T. (2018). CEFTA agreement as a vehicle for economic cooperation in SEE. *Ekonomika preduzeća*, 66(5-6), 356-370. <https://doi:10.5937/ekopre1806356r>
13. Razvojna agencija Srbije (2020). Sporazumi o slobodnoj trgovini. Preuzeto (2023, Avgust 16) sa <https://ras.gov.rs/podrska-izvozu/sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>
14. Regional Cooperation Council. (2022). Common Regional Market Report on Implementation for 2021. Preuzeto (2023, Avgust 25) sa <https://www.rcc.int/pubs/145/common-regional-market-report-on-implementation-for-2021>
15. Republički zavod za statistiku. Republika Srbija. (2023). Spoljnotrgovinska robna razmena, za decembar 2022. Preuzeto (2023, Avgust 18) sa <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/>

- 20230131-spoljnotrgovinska-robna-razmena-za-decembar-2022/?a=0&s=0503
16. Rodrik, D. (2018). What Do Trade Agreements Really Do? *Journal of Economic Perspectives*, 32(2), 73-90. <https://doi.org/10.1257/jep.32.2.73>
 17. Shan, M. I. (2020). Investigating the Role of Regional Economic Integration on Growth: Fresh Insights from South Asia. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 13(1), 35-57. <https://doi.org/10.1177/0974910120974800>
 18. Uprava carina Republike Srbije. (2023). Jednošalterski sistem (Single Window). Preuzeto (2023, Avgust 25) sa <https://www.carina.rs/o-nama/projekti-uprave-carina/projekti-utoku/nacionalni-jednosalterski-sistem.html>.
 19. Vujanović, N. (2023). CEFTA: Trade and Growth Patterns Fifteen Years since Establishment. The Vienna Institute for International Economic Studies, Research Report 466. Preuzeto (2023, Avgust 12) sa <https://wiiw.ac.at/cefta-trade-and-growth-patterns-fifteen-years-since-establishment-dlp-6508.pdf>
 20. World Economic Forum. (2019). The Global Competitiveness Report 2019. Preuzeto (2023, Avgust 18) sa https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
 21. Yi, J. (2015). Rules of origin and the use of free trade agreements: a literature review. *World Customs Journal*, 9(1), 43-58. Preuzeto (2023, Jul 14) sa [https://worldcustomsjournal.org/Archives/Volume%209,%20Number%201%20\(Mar-Apr%202015\)/WCJ_V9N1%20Yi.pdf](https://worldcustomsjournal.org/Archives/Volume%209,%20Number%201%20(Mar-Apr%202015)/WCJ_V9N1%20Yi.pdf)

THE IMPACT OF CEFTA AGREEMENT ON THE REPUBLIC OF SERBIA FOREIGN TRADE IMPROVEMENT

Daniela Nuševa

Radenko Marić

Tijana Đurković Marić

Nikola Macura

Maja Kovačević

Abstract: *Free trade agreements contribute to regional development, further liberalization of foreign trade exchange and harmonization of trade rules with international standards. CEFTA, as an agreement on free trade of the countries of Southeast Europe, aims to ensure liberalization and facilitate trade conditions in the region by removing numerous barriers between member countries, while each of them implements an independent foreign trade policy. It includes very important areas such as: trade in goods and services, investments, public procurement, protection of intellectual property, etc. This agreement signifies a significant step toward enhancing cooperation and integration within the Southeast European region. However, establishing a legislative framework is just one aspect of a broader process; the utilization of opportunities depends on the efforts of signatory countries. Following the European Union, CEFTA signatory countries are critical foreign trade partners for the Republic of Serbia, consistently resulting in a positive trade balance. Sustaining this positive trend is of great importance. The aim of this paper is to point out the main aspects of this exchange, as well as to emphasize the additional efforts that must be made in order to improve the structure of trade exchange, i.e. to increase the participation of products with a higher degree of processing and added value.*

Keywords: *CEFTA / trade / integration / region / competitiveness / Serbia / European Union.*